

Oponentský posudek disertační práce Mgr. Kateřiny Kubíkové „Vztahové normy učitelů a výkonová motivace žáků“

Úvodem svého posudku chci říci, že problematiku vztahových norem učitelů a výkonové motivace jejich žáků považuji za vysoce aktuální a nosnou a to jak pro zvýšení efektivity vyučovacího procesu, tak i z hlediska naplnění cílů naší školy.

Autorka navazuje a dále rozvíjí myšlenky českých pedagogických psychologů zabývajících se motivací a to zejména Pavelkové, Hrabala a Mana. Neopomíná ani odkazy na klasickou motivační psychologii zejména autorů z anglicky a německy mluvících zemí. Nejvyšší relevanci pro řešenou problematiku mají stati H. Heckhausena a F. Rheinberga. Disertantka nenechává bez povšimnutí ani problematiku emocí hlavně v opoře o práce Stuchlíkové. Z internacionálního pohledu se jedná zejména o řadu „Advances in Test Anxiety Research“, kde je speciální pozornost věnována problematice úzkosti a strachu v různých kontextech. Na tuto řadu navazuje časopis Anxiety, Stress, & Coping.

Recenzovaná disertace je rozdělena na teoretickou a praktickou část. V teoretické části po uvedení základních přístupů k motivaci se objevují vybrané motivační teorie (McDougal, Murray, Atkinson, McClelland a další). Kateřina Kubíková zcela logicky považuje za teoretický základ pro řešení praktických otázek Rozšířený kognitivní model motivace H. Heckhausena (1980) doplněný F. Rheinbergem (1989). Tento přístup v sobě zahrnuje vztahové normy, atribuce i aspirace jako proměnné, s jejichž pomocí může být ovlivňována výkonová motivace žáků. Při vyučování se prokázalo, že učitelé mohou nejvíce přispět k snížení zkuškové úzkosti právě používáním individuální vztahové normy. Disertantka zcela správně ve shodě s Heckhausenem (1974) a Rheinbergem (1980) považuje vztahové normy za standardy, s nimiž se musí porovnat výsledek, pokud chceme tento výsledek hodnotit jako výkon. Zejména v této části kolegyně Kubíková prokazuje hluboké znalosti problematiky, ve které úspěšně navazuje ve výzkumné (praktické) části.

V praktické části jsou stanoveny hypotézy a to s oporou jak o teoretické poznatky, tak i empirické výsledky zejména německých autorů. Základem hypotéz je, že učitelé s převažující preferencí individuálních vztahových norem oproti učitelům s převažující orientací na sociální vztahovou normu rozvíjí efektivněji výkonovou motivaci (HE) svých žáků. Tito žáci budou vykazovat jak nižší pasivní strach z neúspěchu (FM_1), tak i strach aktivní (FM_2). 61 učitelům byla administrována česká verze dotazníku FEBO (Fragebogen zur Erfassung von Bezugsnorm-Orientierung, Rheinberg, 1977, 1980). FEBO zahrnuje tyto dílčí proměnné srovnávání výkonu, atribuce, individualizační tendence, očekávání a strategie sankcí. Pro

měření motivace u dětí použila doktorandka českou verzi Schmaltova LM-Gitter, umožňující zjišťovat HE (Hoffnung auf Erfolg), FM₁ (pasivní strach z neúspěchu) a FM₂ (aktivní strach z neúspěchu). Na výzkumu participovalo 1144 žáků ve věku 9-12 let. Po odhadu základních psychometrických charakteristik bylo provedeno ověřování hypotéz. Data byla zpracována na základě korelací a exploratorní faktorové analýzy (EFA). Třífaktorové řešení přineslo tato nová odhalení. F₁* zahrnuje Výkonové srovnávání, Příčinné připisování, Očekávání a FM₂ (aktivní strach z neúspěchu). Prožívání aktivního strachu z neúspěchu se při preferování individuální vztahové normy snižuje; F₂ odhaluje, že aktivní a pasivní strach z neúspěchu se výhradně váže na oblast Strategie odměn a trestů a je v záporném vztahu k oblasti očekávání. Individuální vztahová norma překvapivě strach zvyšuje. Opačný trend je možné nalézt v kategorii očekávání; F₃ je čistě výkonový (HE) faktor a pozitivně se váže na výši míry individualizace při práci na různě obtížných úkolech.

Výsledky kvantitativního výzkumu neprokázaly, že (a) žáci učitelů preferujících individuální vztahovou normu mají více rozvinutou výkonovou motivaci (HE). Uchazečka prokázala signifikantní vztah mezi Individualizací a HE; (b) žáci učitelů preferujících individuální vztahovou normu prožívají nižší pasivní (FM₁) i aktivní strach z neúspěchu (FM₂). Tyto výsledky jsou novým zjištěním a příliš nekorespondují s nálezy F. Rheinberga a jeho spolupracovníků.

Na tuto kvantitativní část navazuje část kvalitativní. K. Kubíková zde správně využívá možností triangulace výzkumných metod, souběžně využívá metody kvantitativního a kvalitativního šetření a tak se pokouší osvětlit sporné informace získané z jednoho či druhého způsobu sběru dat. Design pozorování byl strukturován podle kategorií dotazníku FEBO. Výzkumu se účastnilo 8 učitelů. Zjištění získané během pozorování byla konfrontována s výpověďmi učitelů v dotazníku FEBO. Hluboká analýza je kolegyní Kubíkovou vedena (vychází) z bodových grafů.

Výzkum provedený v rámci Ph.D. disertace upozornil na jistě rozpory mezi zjištěnou orientací na určitý typ vztahových norem pomocí dotazníku FEBO a reálnou prací učitelů se vztahovými normami. Výzkum ukázal, že používání individuální vztahové normy nemusí vést ke zvýšení motivace žáků, naopak používání individuální vztahové normy v oblastech připisování výkonu a očekávání může celkovou motivovanost snižovat. Ze zjištění se jeví, že rozvoj zdravé výkonové motivace není jednoduchý, naopak je spojen s velmi náročnou a komplikovanou prací.

---

* F = faktor v exploratorní faktorové analýze

Shrnutí

Téma práce považuji za relevantní a jeho zkoumání za potřebné. Práce vhodně spojuje přístup kvantitativní s přístupem kvalitativním. Odhaluje tak nové poznatky týkající se zejména vztahových norem učitelů a výkonové motivace jejich žáků. Toto platí nejen pro Českou republiku, ale i pro autory z německy mluvících zemí. Práce je napsána srozumitelně a „čtivě“. Teoretické souvislosti jsou podávány s porozuměním a také s ohledem na čtenáře. Nelze si nevděkovat formálnímu problému, a to v seznamu literatury. Autorka kombinuje Publikáční manuál APA (6th.ed.) s českými publikačními standardy. Prosím vysvětlit.

Text je bezesporu zásadním přínosem nejen do naší odborné literatury k tématu, a to zejména tím, že shrnuje, třídí a bilancuje dosavadní poznatky v řešené oblasti, podává obraz o současném stavu a otevírá budoucí možnosti.

V rámci obhajoby vyžaduji zodpovědět tuto otázku:

Prosím porovnat přístup D.C. McClellanda k motivaci s přístupem H. Heckhausena z pohledu změn ve výkonové motivaci.

Závěr

Předloženou disertační práci Kateřiny Kubíkové považuji za potřebnou, originální a inspirativní a rovněž za význačný příspěvek k řešené problematice v internacionálním kontextu. V práci je zpracován a uspořádán jak teoretický, tak i empirický materiál. Metodologický přístup autorky byl jistě i pro ni přínosem a současně vede i k otevírání (nastolování) nových otázek, jimiž by se budoucí výzkum v této oblasti měl zabývat. To považuji za více než dostatečné zdůvodnění toho, aby Mgr. Kateřině Kubíkové byla udělena vědecká hodnost Ph.D. v oboru Pedagogická a psychologie.

V Č. Budějovicích 1. 2. 2013

Prof. PhDr. František Man, CSc.